

Отв. ред. Р. Г. Апресян. – М.: Институт философии, 1995. – С. 94-118.

3. **Арістотель**. Нікомахова етика / Αριστοτέλους. Ηθικα Νικομαχεια; перекл. з давньогрецьк., коментарі В. Ставнюка. – К.: Аквілон-Плюс, 2002. – 480 с.

4. **Гегель Г. В. Ф.** Лекции по истории философии: В 3-х книгах. Книга 1. – СПб.: Наука, 1993. – 350 с.

5. **Делез Ж.** Что такое философия? / Ж. Делез, Ф. Гваттари. – М.: Ин-т экспериментальной социологии, СПб: Алетейя, 1998. – 288 с.

6. Древнегреческо-русский словарь / Сост. И. Х. Дворецкий; под ред. чл.-корр. АН СССР проф. С. И. Соболевского: В 2-х томах. – Т. 1–2. – М.: Гос. изд. иностранных и национальных словарей, 1958. – Т. 1: А-Л. – 1044 с.; Т. 2: М-Омега. – 1906 с.

7. **Дробницкий О. Г.** Моральная философия: Избр. труды / Сост. Р. Г. Апресян. – М.: Гардарики, 2002. – 523 с.

8. Дружба: ее формы, испытания и дары: Успенские чтения (Киев, 2007 г.) / Сост. К. Б. Сигов. – К.: Дух і Літера, 2008. – 456 с.

9. **Лукьянов А. Е.** Лао-цзы, Гераклит и Эмпедокл // Лукьянов А. Е. Лао-цзы и Конфуций: философия Дао. – Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2000. – 384 с. – С. 152-169.

10. **Малахов В. А.** Етика. Курс лекцій / В. А. Малахов. – 4-те вид. – К., Либідь, 2002. – 384 с.

11. **Малахов В. А.** Право бути собою / В. Малахов. – К.: ДУХ і ЛІТЕРА, 2008. – 331 с.

12. **Тахо-Годи А. А.** Термин «символ» в древнегреческой литературе / Тахо-Годи А. А. // Вопросы классической филологии. – 1980. – Вып. 7. – С. 16-57.

13. **Фестюжьер А.-Ж.** Личная религия греков / Андре-Жан Фестюжьер / Пер. с англ., коммент. и указатель С. В. Пахомова. – СПб.: Алетейя, 2000. – 253 с.

14. Фрагменты ранних греческих философов. – Ч. I: От эпических теокосмогоний до возникновения атомистики / Изд. подготовил А. В. Лебедев. – М.: Наука. 1989. – 576 с.

15. **Хюбнер Б.** Произвольный этос и принудительность эстетики / Бенно Хюбнер; пер. с нем. – Мн.: Прописи, 2000. – 152 с.

16. Эллинские поэты VIII-III вв. до н. э. / пер. Г. И. Якубаниса в переработке М. Л. Гаспарова; примеч. М. Л. Гаспарова; нумерация фрагментов по изд.: Н. Diels – W.Kranz. Die fragmente der Vorsokratiker 10. – Aufl., Berlin, 1961. – М.: Ладомир, 1999. – 515 с.

17. **Ямвлих Халкидский.** О Пифагоровой жизни / Ямвлих Халкидский; пер. с древнегреч. И. Ю. Мельниковой. – М.: Алетейя, 2002. – 192 с.

18. **Anscombe G. E. M.** Modern Moral Philosophy // Philosophy: The Journal of the Royal Institute of Philosophy. – 1958. – Vol. XXXIII. – № 24. – P. 1-19.

УДК 930.1 «19/20»

О. І. Гачко

ІСТОРИЧНА НАУКА ВІД РАНКЕ ДО СЬОГОДНІ: У ПОШУКАХ ТЕОРЕТИЧНОГО ПІДГРУНТЯ

Висвітлюються проблеми розвитку історичної дисципліни від кінця XIX століття до сьогодні, зокрема, як теоретичне підґрунтя історичної науки змінювалося у відповідності до світоглядних переконань науковців і як останні відобразилися на практиці історіописання. Окреслено нові вектори розвитку академічної історії, зокрема, її антропокультурологічну складову.

Ключові слова: історична об'єктивність, лінгвістичний поворот, академічна історія, історичне мислення

Статья посвящена проблемам развития исторической дисциплины от конца XIX века до сегодня: как теоретические основы исторической науки менялись в соответствии с мировоззренческими убеждениями ученых, и как это повлияло на практику историописания. Определены новые векторы развития академической истории, в частности, ее антропокультурологическая составляющая.

Ключевые слова: историческая объективность, лингвистический поворот, историческая наука, историческое мышление

The author discusses the most characteristic features and peculiarities of modern philosophy of

© О. І. Гачко, 2012

history in the light of the transformations sustained by historical and philosophical thought from early 19th century to the present. She defines the basic principles of modern historical studies and the challenges faced by historians as a result of the dramatic changes in social relations, culture, and world outlook that took place in Western Europe and North America in the 20th century.

Key words: historical objectivity, linguistic turn, history science, historical thinking.

Наприкінці ХХ ст. підвалини, на яких будувалася історія як наукова дисципліна, захиталися. Під сумнівом опинилася сама здатність людського розуму пізнавати істину, а отже, й розкривати смисл буття. Історія як наука, що вивчає минуле, – але не просто як фактографія, а як герменевтика минулого, – зазнала девальвації. «Хто сказав, що історія говорить правду?» – питали скептики, висловлюючи розчарування післявоєнної Європи у тих світоглядних засадах, які колись сформували західноєвропейську цивілізацію.

Недовіра до історії мала таке саме коріння, як і недовіра до «наук» загалом: історичну науку, яка буквально півстоліття тому претендувала на те, щоб виявляти й об'єктивно висвітлювати реальність минулого, звинуватили у тому, що вона – лише засіб конструювання метафізичних підпор, на яких знісся в небо європейський логоцентризм.

Починаючи від Леопольда фон Ранке і закінчуючи Робертом Фогелем, який у 1970-х рр. намагався застосувати в історичних дослідженнях квантитативні методи, історики вірили у важливість об'єктивного погляду на минуле [17, с. 23-34]. Це переконання було демаркаційною лінією між історією і літературою: між тим, як працював історик, що вважав себе науковцем, і творчістю письменника, що пише на історичні теми. Проте в останні десятиліття багато-хто схиляється до думки, що історія все-таки має більше спільного з літературою, ніж з наукою. Це, в свою чергу, похитнуло підвалини, на яких будувалася модерна історична наука. Історик – в'язень світу, в якому він мислить, а його думки і сприйняття зумовлені категоріями мови, якою він оперує, – стверджували прихильники т. зв. «лінгвістичного повороту». Відштовхуючись від ідеї Фердинана де Сосюра, висловленої в «Курсі загальної лінгвістики» (1916 р.) [13], прихильники літературної теорії розглядали мову як соціальний продукт, що засвоюється кожним індивідом уже в готовому вигляді. Ролан Барт у 1960-х рр. і Гайден Вайт у 1970-х рр. наголошували на літературному характері історичних текстів і на певних художніх елементах, яких вони не можуть позбутися [1]. Розвиваючи ідеї де Сосюра, Жак Дерріда і Поль де Манн писали, що мова конструє реальність, а не відображає її [3, с. 190-220]. Історик працює з текстами, але ці тексти не стосуються якогось зовнішнього світу. Як стверджував Дерріда, поза текстом немає нічого [4, с. 158-187]. Більше того, тексти не обов'язково повинні мати письмову або вербальну форму. Культури – це теж тексти. Тексти багатозначні. Кожен з них можна прочитати безліччю різних способів. Не має значення, який був авторський намір, бо текст – завжди багатошаровий і внутрішньо некогерентний, і він існує незалежно від автора. Стосовно до історії це означало, що в підсумку кожна історична праця – це художній твір, і її слід аналізувати методами літературної критики.

Ролан Барт пішов ще далі: заперечуючи відмінність між історією і літературою, а в самій історії – відмінність між фактом і вигадкою, він розкритикував цілу західну традицію, починаючи від самого Аристотеля, який уперше ствердив ці відмінності. Бартова критика історичного реалізму була тісно пов'язана з критикою модерного суспільства і культури. Літературознавець нарікав, що «вся наша цивілізація пристрасно прив'язана до ефекту реальності» [1, с. 439], за допомогою якого люди намагаються втекти від свободи і від своєї ролі як творців значень. «Правда» і «реальність», – додає сучасний американський теоретик історії Ганс Келлнер, – це головна авторитарна зброя нашого часу» [19, с. 301].

Такі-от заяви змусили професійних істориків обережніше ставитися до постмодерністської критики. Поділяючи побоювання позитивістськи налаштованих науковців, професор історії Кембриджського університету Річард Еванс навіть попереджав про «постмодерністську загрозу» історії. «Деякі інтелектуальні варвари, – писав він, – тиняються під брамами цієї дисципліни з явно ворожими намірами» [5, с. 12].

А втім, усе те, що відбувалося в теоретичній царині починаючи з 1970-х рр., насправді дуже мало вплинуло на фактичну практику історіописання. Адже небагато істориків-практиків готові до обговорення теорії історії «на такому рівні, який справжній філософ визнав би прийнятним. З іншого боку, рівень абстракції більшості праць з історичної епістемології настільки теоретичний, настільки далекий від актуальних проблем, з якими мають справу історики-практики, що сам предмет у цілому дуже мало пов'язаний з тим, чим насправді зайняті історики» [5, с. 14].

Для того, щоб зрозуміти, з якими проблемами зустрілася історична наука наприкінці ХХ ст., розглянемо основоположні принципи цієї дисципліни.

Хоча підвалини історичного знання були закладено ще в давній античності, перші

університетські кафедри історії з'явилися лише на початку XIX ст., і саме тоді історична наука задекларувала свій академічний статус. Першою до «наукової» форми репрезентації минулого прийшла німецька історична школа: кафедра історії в Берлінському університеті була заснована тільки-но в 1810 р., але вже буквально п'ятдесят років по тому німецькі вчені стали лідерами історичної науки, формуючи канон західноєвропейської історіографії [11, с. 69-70].

Очевидно, що гуманітарії і природничники по-різному трактували поняття «наука». Якщо останні працювали здебільшого з описом і систематизацією емпіричного матеріалу, то гуманітарії ставили за мету віднайти певні загальні закони. Історія відрізняється від природи тим, що вона стосується світу значень, яких люди надають буттю, а також цінностей як орієнтирів у предметній та соціальній діяльності людини. Історія вивчає конкретних людей і культури в часі. Але історики поділяли оптимізм професійної науки в тому, що методологічно контрольоване дослідження дає змогу здобути об'єктивне знання. Для них, як і для інших науковців, істина полягала у відповідності знання об'єктивній реальності; для професійних істориків це означало пізнати минуле таким, «яке воно було насправді». Німецькі історики дуже серйозно ставилися до історичної праці та професії історика і вели поважні дебати про специфіку та завдання історичної науки. Вони залишили по собі величезний масив опублікованих і проаналізованих документів та історичних праць. Самовизначення історії як наукової дисципліни також означало для істориків проведення чіткої межі між науковим і літературним дискурсом, між професіоналами і любителями. Натомість поза увагою лишився важливий факт: результати історичних досліджень залежать, серед іншого, й від того, як сам науковець трактує спосіб розвитку суспільства і його структури.

Дотримуючись наукових стандартів і відповідного стилю мови, професійні історики все ж не могли кардинально порвати з традицією Фукідида й Геродота. По-перше, вони й далі писали свої праці з розумінням того, що історія – це наратив, який хоч і залучає історичні факти й спирається на історичні події, теж вимагає творчого підходу для того, щоб можна було сформулювати послідовну оповідь. Отже, як зазначає Гайден Вайт, художній елемент був і залишається невід'ємною частиною всього історичного дискурсу [16, с. 494-496]. По-друге, «науково» зорієнтований історичний дискурс XIX ст. зберіг щонайменше три основні риси, притаманні історіописанню від Фукідида й до Едварда Гіббона:

- 1) кореспонденційна теорія істини, тобто переконання в тому, що історія описує людей, які справді існували, і події, які дійсно відбувалися;
- 2) віру в те, що вчинки відображають наміри людей і, щоб створити адекватну історичну оповідь, історик повинен зрозуміти ці наміри;
- 3) одновимірною, діахронною концепцією часу, згідно з якою одні події слідує за іншими.

Саме ці три засновки щодо реальності, інтенціональності і часової послідовності визначили структуру історіописання від Геродота і Фукідида й аж до Ранке та початку XX ст.

Але вже наприкінці XIX ст. цей об'єктивістський підхід до історії був підданий гострій критиці. В есе «Про користь і шкоду історії для життя» (1873 р.) Фрідріх Ніцше протиставляє науковому поглядові на історію власну концепцію, що ґрунтується на інтуїтивному розумінні історії і на т. зв. «філософії життя». Головним завданням історії, на думку мислителя, є служити життю: «[Історія] потрібна нам для життя і діяльності, а не для зручного ухиляння від життя і діяльності. Лише тому, що історія служить життю, ми згодні їй служити» [8, с. 159].

Схожих поглядів дотримувався і Яків Буркгардт, учень Ранке і водночас його ідейний опонент. На його думку, історія важлива тому, що вона зосереджується на проблемі виживання людського духу. На відміну від позитивістів, Буркгардт «не бачить ніякого розвитку; в його сприйнятті всі предмети сплітаються, створюючи тканину більшої чи меншої ясності й інтенсивності, більшої чи меншої свободи або гніту, більшої чи меншої рухливості [...]. Істина, якої вчить нас історія, – це меланхолійна істина. Вона не веде нас ані до надії, ані до дії. Вона навіть не передбачає, що людство буде існувати в майбутньому» [14, с. 269].

Парадокс полягає в тому, що в момент, коли парадигма професійної історіографії, започаткована німецькою критичною школою, набула характеру універсальної історичної науки, вона вже не відповідала соціально-політичним реаліям того часу. Концепції Леопольда фон Ранке спиралась на історичний контекст Пруссії до 1848 року, тобто доіндустріального періоду. На той час, коли ці концепції набули офіційного статусу в країнах Заходу, соціально-політичні умови, що їх Ранке брав як засновок, вже практично не існували. Європейські й північноамериканські історики усвідомили потребу історії, яка б враховувала соціально-економічні фактори. Така історія мала зосереджуватися не на подіях чи окремих особах, а на тих соціальних умовах, в яких вони перебувають.

Отже, на початку XX ст. відбулася переорієнтація від подієвої історії до суспільно зорієнтованих форм історичного дослідження. Підвалини цього типу історіописання залишилися

класичними, але завдяки наголосові на суспільній тематиці саме з цієї гілки виростили не лише класична соціологія та економічно зорієнтоване розуміння історії (напр., марксистська школа), а й структуралізм школи Анналів.

Представники цього напрямку провадили свої історичні дослідження за зразком природничих наук. Та якщо традиційна історіографія зосереджувала увагу на ролі індивідів та елементах інтенціональності, то нові форми суспільно-орієнтованої історії зосереджувались насамперед на соціальних структурах і процесах соціальних змін. Водночас вони зберегли переконання, що історія має справу з реальним предметом дослідження, який історики повинні адекватно представити. Ця реальність не піддається безпосередньому сприйняттю, а тому, як і в інших науках, її потрібно аналізувати крізь призму концепцій та ментальних структур істориків.

Прихильники нового суспільно зорієнтованого підходу критикували стару історичну науку за те, що вона була надто зосереджена на індивідах, зокрема, на «історичних постатях» і подіях як єдиному предметі історії, і нехтувала ширший контекст, в якому існували ці постаті й відбувалися ці події. З цього погляду нові історичні школи були демократичнішими у виборі предмету свого дослідження: їх цікавило суспільство загалом, а не лише політична сфера. Зауважмо, що історики соціального спрямування критикували стару історіографію не за її науковість, а власне за брак науковості. Вони поставили під сумнів один з головних принципів старого підходу, а саме, що історія стосується індивідів, а не узагальнень, що її мета – «зрозуміти», а не «пояснити», доводячи, що всі науки, зокрема й історія, повинні прагнути до причинно-наслідкового пояснення фактів.

З іншого боку, історики соціального спрямування, як і їхні попередники, оперували поняттями лінійного часу, континуальності й спрямованості історії, вірили в існування єдиної «Історії» на протигагу багатьом історіям, хоча й виражали цю концепцію по-іншому. Так само, як і Ранке, котрий стверджував, що історії притаманні внутрішня єдність і розвиток, ці історики були переконані в тому, що принаймні модерна історія рухається в чітко визначеному напрямі. Вони вірили в безперервне економічне зростання і в застосування наукової раціональності для впорядкування суспільства, вважаючи і одне, й інше позитивними цінностями модерного світу. Більшість істориків поділяли концепцію «модернізації», або дедалі більшої «раціоналізації», що надавали історичному розвитку внутрішньої єдності. Як і Ранке, на перше місце вони ставили історію Заходу. По суті, історія світу залишалася історією розвитку західноєвропейської цивілізації.

А втім оптимізм з приводу характеру й напрямку світового історичного процесу, яким тішила себе соціальна історія в першій половині ХХ ст., було підірвано фундаментальними змінами в структурі суспільного буття після 1945 року, в т. зв. пізню індустріальну епоху. Закінчення Другої світової війни, розпад колоніальних імперій і водночас усвідомлення того, що світ – це більше, ніж самий тільки Захід, створили ту критичну масу умов, яка змусила переосмислити логіку історії.

Перехід від індустріального до інформаційного суспільства тільки поглибив ті зміни, що відбулися в свідомості європейських інтелектуалів. Вперше усвідомлено негативні аспекти економічного зростання, зокрема, його наслідки для навколишнього середовища. Через двадцять років після завершення Другої світової війни, коли піросло нове повоєнне покоління, почалося критичне осмислення наслідків тих геноцидів, що їх зазнав світ у ХХ ст. Не лише модерність з усіма її здобутками перестала видаватись чимось унікальним, а й сам Захід несподівано виявився лише однією з багатьох цивілізацій, жодна з яких не мала першості. Плюральність культур, про яку на початку ХХ ст. писав німецький філософ Освальд Шпенглер [16], більше не здавалась утопічним релятивізмом. Увага дослідників зосередилась на деструктивних аспектах процесу становлення цивілізації.

Для істориків ця трансформація свідомості мала важливі концептуальні наслідки. Вже в 1930-40-х рр. Марк Блок і Фернан Бродель відійшли від наративної історії, що розгорталася б як послідовність подій, і зосередилися на дослідженні суспільних умов у певний історичний період. Навіть окрема епоха, здавалося, не становить більше єдиного цілого: наприклад, Бродель у своїх дослідженнях Європи в XVI столітті застосовував три різні часові перспективи [2]. Час у ньютонівському сенсі як об'єктивна реальність або в кантівському сенсі універсальної категорії більше не існував. Історичний час варіював залежно від предмету дослідження, і кожен час мав свою швидкість і ритм, залежно від того, з чим мав справу історик: з великими структурами, у рамках яких природні, соціальні, економічні та культурні чинники зазнавали повільних, поступових змін, чи з швидким пульсом політичної історії. Мало того, навіть у межах того самого періоду співіснували й змагалися між собою різні концепції часу. Жак Ле Гофф, наприклад, писав про церковний і світський час у Середньовіччі [6, с. 68-118].

Нові підходи стали викликом для традиційної історіографії, яку цікавили насамперед

соціальні еліти або великі безособові структури. Тепер історики пропонували нову історію, «історію знизу», яка, скажімо, не лише цікавилася становищем жінки в різні історичні періоди, а й пропонувала феміністичну перспективу історії [12, с. 61-90]. Так само, як свого часу соціально зорієнтована історія замінила дослідження політики дослідженням суспільства, нова історія звернулася до дослідження повсякденності.

Фрагментація предмета історичних досліджень аж ніяк не означала, що інтерес до історії згасає. Навпаки, саме в останні півстоліття історіописання значно розширило свої межі. Але, як зазначає іспанський дослідник Ігнасіо Олабаррі, нові історії були всього лише різновидом модерністської історіографії, адже вони інтерпретували минуле у відповідності з філософською парадигмою Просвітництва, тобто дотримувались «ідеології визволення» або сповідували віру в прогрес. «Це, – пише він, – цілком очевидна риса марксистської історіографії, Білефельдської школи (на яку серйозно вплинули теоретики Франкфуртської школи, особливо Юрген Габермас), і американської „соціальної наукової історії» [9, с. 183].

1985 року, на семінарі на честь Фернана Броделя, говорячи про праці свого учня Еммануеля Ле Руа Лядюрі та інших дослідників, Олабаррі використав термін «нова нова історія» [9, с. 184]. Чи можна вважати ці «нові нові історії» історіографічним вираженням ідей постмодернізму і чим саме вони відрізняються від попередніх «нових історій»?

Постструктуралістська теорія і пов'язаний з нею лінгвістичний поворот, про які ми вже згадували раніше, – це найхарактерніший елемент того, що сьогодні називають постмодерністською парадигмою мислення. Якщо модернізм починається з декартівського «*cogito ergo sum*» і сповна виражається у вірі в визвольну силу «*ratio*», а разом з тим і в суб'єкта як носія раціональності, то зведення реальності розуму до мови і мовлення, притаманне постструктуралістській філософії, означає «розчинення» суб'єкта до такої міри, що він просто зникає. Американський історик Дональд Келлі вважає, що «з філософського погляду поняття „деконструкції” можна пояснити як остаточну „децентрацію” людської природи: те, що зробив Коперник в астрономії, Дарвін – у біології, а Фройд – у психології, Дерріда, як сам каже, намагається здійснити у мові» [18, с. 157].

Відхід від реальності минулого в сучасній літературній, лінгвістичній та історичній думці відображає глибоке незадоволення відчужуючими аспектами сучасної цивілізації. Оскільки наука займала в цій цивілізації чільне місце, то наукові підходи, включаючи й історіографічну традицію, були піддані критиці в першу чергу. Ця критика мала певні політичні наслідки. Те, що Ніцше наприкінці ХІХ ст. критикував як псевдооб'єктивізм, мислителі лівого спрямування, починаючи ще від Жана-Поля Сартра і філософів Франкфуртської школи: Теодора Адорно і Макса Горкгайма, визнали засобами політичного контролю й маніпуляції [15].

Якщо Просвітництво прагнуло визволити людей від міфів та ілюзій, то його критики намагалися звільнити людей від етичної беззмістовності, яку, на їхню думку, пропонував раціоналістичний підхід до життя. Фуко і Дерріда погоджувалися, що ставлячи в центр абстрактний розум, західна філософська традиція, починаючи від Сократа, легітимізувала логоцентризм. Навіть такі скептики як Річард Еванс визнають, що «питання, які ставлять [постмодерністи – О. Г.] – щодо можливості чи неможливості здобуття об'єктивних знань щодо невловимої та відносної природи істини, щодо труднощів у розрізненні правди й вигадки, – не просто підштовхують істориків до перегляду теорії і практики своєї дисципліни; вони мають ширший смисл, який виходить далеко за межі академічного і університетського життя. У цьому сенсі проблема того, як історики підходять до набуття знань про минуле і чи вони взагалі можуть коли-небудь домогтися в цьому певного успіху, символізує значно більшу проблему: якою мірою суспільство взагалі може домогтися свого роду об'єктивної певності щодо великих проблем нашого часу, котра може послужити надійною базою для прийняття життєво важливих рішень щодо нашого майбутнього у ХХІ сторіччі» [5, с. 13].

Так звана «криза історії», яку сьогодні часто пов'язують із світоглядними та методологічними змінами в сучасній історіографії, розгортається, на думку американської дослідниці Карен Мак-Гарді, принаймні у двох різних напрямках: як «криза дисциплінарна» і як «криза когнітивна». Джерелом першої є зміни у взаємовідношенні історії і соціальних наук, тоді як друга стосується інтелектуальної історії, критичної теорії та філософії і загострюється внаслідок лінгвістичного повороту, особливо в тих питаннях, в яких ідеться про смислотворче значення історії [20, с. 5]. Предметом історії, замість соціальних структур і процесів, стала культура в широкому сенсі цього слова, тобто щоденне життя людини. Історія набула «людського обличчя», бо ж її увага змістилася на індивідів, але цього разу не можновладців, а звичайних людей. Наголос на культурі повсякдення наблизив історію до антропології Кліффорда Гірца.

Роздумуючи про нові шляхи історичного мислення, німецький історик Йорн Рюзен розглядає постмодерну парадигму історіописання як поєднання домодерного риторичного характеру

історіографії з його наголосом на моральному аспекті і модерного критичного підходу, що зосереджується насамперед на методології історичних досліджень. Якщо взяти до уваги обидва ці аспекти і розкрити їх внутрішній взаємозв'язок, то вийде на яв уся комплексність історії, її естетичний і когнітивний характер, її методологічна самостійність і її роль у культурному житті суспільства, і саме в цьому головне завдання постмодерністської історіографії [10, с. 11-12]. Рюзен додає: «Мені залежить на тому, щоб це історичне мислення настільки експлікувати, щоб воно саме собою вступило в продуктивні й відкриті відносини з незахідними традиціями і відтак сприяло міжкультурній комунікації. Ця комунікація мала б поєднувати два завдання: з одного боку, вона мала б поєднувати історичне мислення з процесом глобалізації і, звичайно, критично й рефлексивно, сприяти його присутності в цьому процесі, сприяти перетворенню його на культурну продуктивну силу цього процесу і, з другого, однозначно чітко виявляти особливе завдання історичного мислення в цьому процесі, а саме, демонструвати в ньому самому (а не виступати проти нього) повноту особливого як своєрідність історичного» [10, с. 13].

До «нових шляхів» історичного мислення належить не лише усвідомлення логіки, структури та функції власних же культурних процедур і тенденцій, а й пошук нових підходів до тлумачення людського минулого, що народилися з досвіду недавнього минулого. «Великі катастрофи людства у ХХ ст. і водночас його великі сподівання на те, щоб запобігти таким катастрофам у майбутньому, мають бути присутні у нових підходах до історичного досвіду та до його тлумачення» [10, с. 14].

Незважаючи на твердження деяких сучасних мислителів про розмивання меж між історією і літературою, в останні десятиліття історики стали ще більше обстоювати авторитет науки і переконання, що як науковці вони мають справу з реальним, а не уявним минулим, хоча це минуле неможливо досягнути без всебічного критичного аналізу. Сьогодні вони більше, ніж будь-коли, роблять наголос на професіоналізмі. Для того, щоб займатися проблемами культурної історії, їм довелося ретельніше опановувати не лише історичне ремесло, а й антропологію та теорію культури. Якщо в 1980-х рр. історики свідомо ігнорували політику, щоб говорити про суспільство і культуру, то сучасні події показують, що уникнути політики в історичному дискурсі неможливо.

Залучати в історичний наратив і політику, і культуру, й економіку, й інші виміри людського існування змушує, на думку Рюзена, травматичність історичного досвіду, виражена в понятті «цивілізаційного розриву». «Криза для історичної свідомості, – зазначає він, – звична річ, бо сама історична свідомість ґрунтується на кризах. Не було б криз, не було б жодної історичної свідомості» [10, с. 185]. Коли в людському житті відбувається певна подія чи випадок, що якимось чином не вписуються в певний інтерпретаційний зв'язок, то ця подія чи випадок обов'язково стають елементом історичного дискурсу, який виштовхує їх на поверхню тексту і робить їх «видимими». Це явище Рюзен називає «часовим досвідом контингентності». Контингентність – це завжди певний виклик, а тому вона завжди має ключове значення для історичного мислення. Натомість історична свідомість – це ментальна або духовна відповідь на виклик контингентності. «Для людського духу просто-таки визначальним є те, що він у стосунках із своїм світом породжує зміст і значення, а цей зміст і це значення вкладаються в іншу логіку, а не в логіку інструментальної раціональності, де йдеться про відповідність засобів цілям. Це логіка розказування історії, в якій контингентні події наповнені змістом і значенням» [10, с. 189].

Смислотворчий потенціал історії – це найважливіша і найцінніша її сторона, але не слід забувати, що центром і метою формування смислів історії є людина в повноті своєї метафізичної цінності. Усвідомлення того, що історія не існує поза людиною або без людини – це саме те, що філософи та історики здобули завдяки модерності. Натомість зберегти цю людину в історії – завдання сучасників. Як писав Елі Візель в «Листі до молодого німецького друга»: «Саме у Твоїх руках гуманізація успадкованої історії, її спасенність. Через те, що Твої батьки розвернули прірву, Твій погляд зможе сягнути її глибин і дістати звідти світло, що освітить пошуки тих, хто прийде завтра» [21 с. 242].

Бібліографічні посилання:

1. **Барт Р.** Дискурс історії / Ролан Барт // Р. Барт. Система моди. Статті по семиотике культури / Ролан Барт ; [пер. с фр., вступ. ст. и сост. С.Н. Зенкина]. – М.: Издательство им. Сабашниковых, 2003. – С. 227-233.

2. **Бродель Ф.** Средиземное море и средиземноморский мир в эпоху Филиппа II : в 2 ч. / Фернан Бродель ; [пер. с фр. М. А. Юсима]. – Москва : Языки русской культуры, 2002.

3. **Деррида Ж.** Письмо та відмінність / Жак Деррида ; [пер. з фр. В. Шовкун, наук. ред. перекладу О. Шевченко]. – Київ : Основи, 2004. – 600 с.

4. **Деррида Ж.** О грамматологии / Жак Деррида ; [пер. с фр. Н. Автономовой]. – Москва : Ad

Marginem, 2000. – 511 с.

5. **Еванс Р. Дж.** На захист історії / Ричард Дж. Еванс ; [пер. з англ. В. Дмитрука]. – Львів : Кальварія, 2008. – 296 с.

6. **Ле Гофф Ж.** Середньовічна уява : есеї / Жак ле Гофф ; [переклав з французької Ярема Кравець]. – Львів : Літопис, 2007 – 346 с.

7. **Манн П. де.** Литературная история и литературная современность / Поль де Манн ; [пер. с англ. Е. В. Мальшкіна] // Манн П. де. Слепота и прозрение : статьи о риторике современной критики / Поль де Манн. Санкт-Петербург : Изд. центр «Гуманитарная академия», 2002. – С. 190-220.

8. **Ницше Ф.** О пользе и вреде истории для жизни / Фридрих Ницше ; [пер. Я. Бермана] // Ницше Ф. Сочинения : в 2 т. – Москва : Рипол Классик 1998. – Т. 2. – 1998. – С. 159-232.

9. **Олабарри И.** «Новая» новая история : структура большой длительности / Игнасио Олабарри // Ойкумена. Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций. – Харьков, 2004. – Выпуск 2. – С. 176-207.

10. **Рюзен Й.** Нові шляхи історичного мислення / Йорн Рюзен ; [пер. з нім. В. Кам'янець]. – Львів : Літопис, 2010. – 358 с.

11. **Савельева И. М.** Становление исторического метода: Ранке, Маркс, Дройзен / И. М. Савельева, А. В. Полетаев // Диалог со временем : Альманах интеллектуальной истории. – М., 2007. – Вып. 18. – С. 68-96.

12. **Скотт Дж. В.** Жіноча історія / Джоан В. Скотт // Нові підходи до історіописання / за ред. Пітера Берка ; [пер. з англ.] ; 2-ге вид. випр. – Київ : Ніка-Центр, 2010. – с. 61-90.

13. **Сосюр Ф. де.** Курс загальної лінгвістики / Фердінан де Сосюр ; [пер. з фр. Андрій Корнійчук, Костянтин Тищенко]. – Київ : Основи, 1998. – 324 с.

14. **Уайт Х.** Метаісторія: историческое воображение в Европе XIX века / Хейден Уайт ; [пер. с англ. под ред. Е. Г. Трубиной и В. В. Харитоновой]. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2002. – 528 с.

15. **Хоркхаймер М.** Диалектика Просвещения. Философские фрагменты / Макс Хоркхаймер, Теодор В. Адорно ; [перевод с немецкого М. Кузнецова]. – Москва : Медиум, 1997. – 310 с.

16. **Шпенглер О.** Закат Европы : очерки морфологии мировой истории : в 2 т. / Освальд Шпенглер ; [пер. с нем. Н. Ф. Гарелина]. – Минск : Попурри, 1998.

17. **Fogel R.** Which Road to the Past? : Two Views of History / Robert Fogel, Geoffrey Elton. – New Haven : Yale University Press 1983. – 136 p.

18. **Kelley D. R.** Horizons of Intellectual History : Retrospect, Circumspect, Prospect / Donald R. Kelley // Journal of History of Ideas. – January-March, 1987. – Vol. 48, No. 1. – p. 143-169.

19. **Kellner H.** The Politics of Interpretation / Hans Kellner // The Politics of Interpretation / ed. by William J. T. Mitchell. – Chicago : Chicago University Press, 1983. – 386 p.

20. **MacHardy K. J.** Crisis in History, or : Hermes Unbounded / Karin J. MacHardy // Storia della Storiografia. – 1990. – Vol. 17 – P. 5-27

21. **Weisel E.** Brief an einen jungen deutschen Freund. Wie Kultur die Welt neu schafft / E. Weisel. // Die Zeit. – 27.08.1998. – P. 42.

УДК 930.1+308:37.013.3

В. І. Мудрак

**СУЧАСНІ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В
КОНТЕКСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ «ОСОБИСТІТЬ – ІНФОРМАЦІЯ»**

Сучасні підходи до розвитку співвідношення «особистість-інформація» в глобальному інформаційно-пізнавальному просторі розгортаються в системі інформаційного забезпечення фахової компетентності в межах вищої освіти. Це передбачає напрацювання новітніх соціально-філософських тенденцій у контексті «людина-технологія-вища освіта-фахова компетентність».

Ключові слова: інформаціологія, компетентність, система, інформація.

Современные подходы к развитию соотношения «личность-информация» в глобальном информационно-познавательном пространстве разворачиваются в системе информациологического обеспечения профессиональной компетентности в системе высшего образования. Это предполагает наработку новейших социально-философских

© В. І. Мудрак